

УДК: 159.942.5: 34

© Леженіна Л.М., 2015 р.

<http://orcid.org/0000-0002-7152-1298>

Л.М. Леженіна

Національний університет «Юридична академія
України імені Ярослава Мудрого», м. Харків

ЗАСОБИ ПРОФІЛАКТИКИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДЕФОРМАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ У СЛІДЧИХ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

У статті представлено структуру авторської програми, спрямованої на профілактику професійної деформації особистості у слідчих Служби безпеки України і її змістовне наповнення. В якості напрямків роботи в рамках профілактики професійної деформації особистості слідчих СБУ пропонується просвітницька, психодіагностична та тренінгова робота. Розкривається зміст лекційних занять, роботи у межах психодіагностичного напрямку, основні складові тренінгу.

Ключові слова: професійна деформація особистості, слідчі Служби безпеки України, програма профілактики професійної деформації, просвітницька робота, психодіагностична робота, тренінг.

Л.Н. Леженина

СРЕДСТВА ПРОФИЛАКТИКИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕФОРМАЦИИ ЛИЧНОСТИ У СЛЕДОВАТЕЛЕЙ СЛУЖБЫ БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ

В статье представлена структура авторской программы, направленной на профилактику профессиональной деформации личности у следователей Службы безопасности Украины и ее содержательное наполнение. В качестве направлений работы в рамках профилактики профессиональной деформации личности следователей СБУ предлагается просветительская, психодиагностическая и тренинговая работа. Раскрывается содержание лекционных занятий, работы в рамках психодиагностического направления, основные составляющие тренинга.

Ключевые слова: профессиональная деформация личности, следователи Службы безопасности Украины, программа профилактики профессиональной деформации, просветительская работа, психодиагностическая работа, тренинг.

L.M. Lezhenina

MEANS OF PREVENTION OF PROFESSIONAL DEFORMATION OF A PERSONALITY OF SECURITY SERVICE INVESTIGATORS OF UKRAINE

The given research paper presents a structure of the authorial program oriented to prevention of professional deformation of a personality of investigators of Security Service of Ukraine and its contents. In the capacity of the work aspects within prevention of professional deformation of a personality of investigators of Security Service of Ukraine the paper offers awareness-building, psycho-diagnostic and training activity. Moreover, it discovers the content of lecture, work in the frame of the psycho-diagnostic concept, major training components.

Key words: professional deformation of a personality, investigators of Security Service of Ukraine, professional deformation prevention program, awareness-building, psycho-diagnostic activity, training.

Постановка проблеми. Складні умови, в яких наразі опинилася на-ша держава, пов'язані з активізацією кримінальних структур, з посиленням загроз національній безпеці України, її територіальній цілісності, висувають підвищені вимоги до професійної компетентності співробітників Служби безпеки України. Разом із тим, процес професіоналізації має свої наслідками не тільки зростання професійної компетентності особистості, формування готовності до виконання професійної діяльності, але й професійну деформацію особистості, оскільки професійне становлення полягає не лише в розвитку і вдосконаленні особистості, але й у руйнуванні її попередньої структури з утворенням різного роду професійних деструкцій. Виходячи із зазначеного, підвищення ефективності діяльності співробітників Служби безпеки України потребує не тільки заходів, спрямованих на зростання їхньої професійної компетентності, але й пошуку шляхів і засобів профілактики професійної деформації

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукових джерелах зазначається, що проблема професійної деформації особистості найбільш гостро постає стосовно представників соціономічних професій, до яких можна віднести і представників багатьох ризиконебезпечних професій. У роботах сучасних дослідників активно вивчаються сутність, детермінанти, гендерні особливості професійної деформації та можливості її попередження у співробітників органів внутрішніх справ [1; 4 – 6; 8], органів виконання покарань [2; 7; 9], аварійно-рятувальних підрозділів [3; 10].

Професійна деформація особистості розглядається як наслідок системного процесу адаптації особистості до умов професійної діяльності, який проявляється у вигляді змін особистості на різних рівнях її прояву і в усіх сферах її життєдіяльності. Загальними причинами розвитку професійної деформації працівників органів внутрішніх справ можна вважати: дію специфіки професійної діяльності при тривалому професійному стажі внаслідок частого повторення типових ситуацій професійної діяльності; невідповідність індивідуально-психологічних характеристик особи рівню вимог, які пред'являє до неї професійна діяльність; взаємний вплив службовою детермінантою розвитку професійної деформації особистості виступає сама професійна діяльність працівника [5].

В якості результату деструктивного впливу службово-регламентованого спілкування на особистість співробітників силових структур розглядають спрощення змісту світоглядних уявлень, звуження

діапазону та широти мовленнєвої поведінки, обмеження експресивного репертуару особистості, зниження або обмеження ініціативи та можливостей приймати самостійні рішення в невизначених ситуаціях «без команди» [2], звуження інтересів і рольового репертуару особистості до суто професійних, поява у поведінці людини неадекватних компонентів самоствердження, зміна стереотипів сприйняття, ціннісних орієнтацій, характеру, способів спілкування та поведінки [3].

До факторів, що перешкоджають професійній деформації співробітників різних правоохоронних структур відносять: наявність широкого кола інтересів і потреб; здатність контролювати свої дії й учинки; адекватну самооцінку; стриманість; прояв твердості характеру у складних ситуаціях; терпимість до недоліків навколишніх; відповідність роботи інтересам; уважне ставлення до інших людей; чіткість у визначенні функціональних обов'язків; задоволеність режимом і умовами служби; консультування, додаткове навчання, підвищення кваліфікації, нагородження професійного досвіду [9], самоктуалізацію працівників [5], розвиток навичок саморегуляції з метою попередження виникнення негативних емоційних станів, комунікативних навичок з метою підвищення ефективності професійного спілкування [7].

В цілому фактори, що перешкоджають професійній деформації співробітників різних правоохоронних структур, можна розподілити на три групи. Перша група факторів пов'язана зі спрямованістю особистості. Високий рівень культури, знань, професійна підготовка, досвід співробітника сприяють широкому вибору альтернативних моделей поведінки, що дозволяє уникнути професійних стереотипів. Друга група факторів пов'язана з міцністю особистісних структур, рівнем розвитку професійно значимих особистісних якостей. Третя група факторів визначається оволодінням співробітником відповідними професійними «психотехніками».

Процес роботи із профілактики професійної деформації включає в себе психологічні, педагогічні та управлінські методи, поділ на які є дещо умовним, оскільки сам процес такої роботи повинен бути цілісним, включаючи в себе конкретні програми й плани індивідуально-психологічної роботи зі співробітником з урахуванням комплексу індивідуальних психологічних, педагогічних і організаційних впливів, а також колективні й групні форми роботи з особовим складом [8].

Мета статті полягає у визначенні засобів профілактики професійної деформації особистості слідчих Служби безпеки України.

Виклад основного матеріалу. З метою здійснення профілактики професійної деформації особистості у слідчих Служби безпеки України нами було розроблено спеціальну програму, яка включає в себе психодіагностичний, інформаційний, тренінговий блоки.

Включення до програми психодіагностичного блоку базується на принципі єдності діагностики і корекції, згідно якого здійсненню корекційної роботи обов'язково повинен передувати етап комплексного діагностичного обстеження, що дозволяє виявити характер та інтенсивність труднощів розвитку та функціонування особистості, зробити висновок про їхні можливі причини і на підставі цього висновку сформулювати цілі й задачі профілактично-корекційної роботи. У межах психодіагностичного блоку вирішуються завдання діагностики професійно важливих індивідуально-психологічних та особистісних якостей слідчих, а також виявлення ознак професійної деформації. До діагностичного блоку рекомендується включення таких методик: «Діагностика синдрому емоційного вигорання» В.В.Бойка, «Стратегії подолання стресових ситуацій» С. Хобфолла, «Тип поведінкової активності А/Б» Л.І. Вассермана і Н.В. Гуменюка, методика ціннісних орієнтацій М. Рокіча, особистісний опитувальник Плутчика, Келлермана, Конте (Life Style Index), багатофакторний особистісний опитувальник FPI (І. Фаренберг, Х.Зарг, Р. Гампел), до структури якого входять шкали невротичність, спонтанна агресивність, депресивність, дратівливість, товариськість, врівноваженість, реактивна агресивність, сором'язливість, відкритість, екстраверсія-інтроверсія, емоційна лабільність, маскуліність-фемінність.

Важливим засобом психопрофілактики професійної деформації особистості слідчих СБУ є просвітницька робота, яка передбачає, насамперед, інформування про проблему. Виходячи з цього, у межах інформаційного блоку передбачається проведення лекційного заняття «Психологічні аспекти професійної деформації особистості», до плану якого входять питання про сутність явища професійної деформації, його чинники та негативні наслідки для особистості, психічного здоров'я, соціальної адаптації та професійної ефективності слідчого. У межах інформаційного блоку проходить і ознайомлення учасників зі статистикою проведеного діагностичного обстеження, а також обговорення питань лекції і результатів проведеної діагностичної роботи у малих групах з подальшою груповою дискусією.

Базовим структурним елементом «Програми профілактики професійної деформації особистості у слідчих Служби безпеки України» є проведення занять у формі тренінгу. Основною метою тренінгу є підвищення рівня психологічної культури слідчих, активізація їхніх внутрішніх психологічних ресурсів для активного подолання стресу, формування вмінь самоконтролю та регуляції власної активності, емоційного стану. Досягнення даної мети передбачає вирішення низки завдань, а саме:

- поглиблення пізнання слідчими себе, своїх психологічних особливостей, усвідомлення своїх думок і дій, посилення позитивних якостей

особистості, придбання навичок адекватної поведінки в певних соціальних ситуаціях;

- розвиток вміння управляти своїми емоціями, володіти собою в різних життєвих ситуаціях і у взаємостосунках з іншими людьми;
- усвідомлення ресурсного потенціалу в професійній діяльності;
- розвиток навичок самоаналізу та саморегуляції.

Основна частина тренінгу включає три тематичні блоки. Перший блок присвячений усвідомленню слідчими своїх психологічних особливостей, оптимізації ставлення до себе, до своєї особистості. Він містить вправи, орієнтовані на те, щоб сфокусувати увагу учасників тренінгу на власній особистості, своїх переживаннях, думках, звичних способах поведінки, на уявленнях стосовно самого себе. На заняттях цього блоку створюються умови, що забезпечують кожному учаснику можливість найбільш виразно, чітко побачити себе у світлі власних уявлень і самооцінок, а також порівняти ці уявлення і самооцінки з думками інших учасників про нього. Обов'язковою умовою є постійна вербалізована рефлексія своїх думок і переживань, яка збагачується процесами зворотного зв'язку від інших учасників тренінгу. Результатом проходження даного блоку тренінга є перегляд звичних стереотипів неадекватного самосприйняття, укоріненої системи оцінок і самооцінок, відкриття несподіваних сторін особистості учасників, розвиток позитивного ставлення до себе та інших.

Другий блок спрямований на оптимізацію міжособистісного спілкування слідчих. Особлива увага приділяється розвитку соціально-перцептивних і комунікативних навичок, усвідомленню звичних способів спілкування, аналізу помилок у міжособистісній взаємодії. Велике значення надається виробленню навичок невербальної комунікації, усвідомленню власного впливу на інших людей і значимості їх у своєму житті, розширенню спектру міжособистісного пізнання, розвитку навичок асертивної поведінки і конструктивної поведінки у конфліктних ситуаціях.

Третій блок орієнтований на усвідомлення слідчим себе у системі професійної діяльності, оптимізації ставлення до власної професії, з'ясування впливу стресових ситуацій на особистість, оволодіння способами вирішення стресових ситуацій, розвиток навичок подолання негативних емоційних станів, оволодіння навичками емоційно-вольової саморегуляції.

Кожне тренінгове заняття закінчується спеціальними вправами, які входять до ритуалу прощання і дають можливість учасникам комфортно завершити роботу, створюють відчуття завершеності заняття, налаштовують на позитивний оптимістичний лад для подальшої роботи, сприяють входженню учасників у ритм звичайного життя. Передусе прощання оцін-

ка-аналіз заняття, яка здійснюється через керовану групову рефлексію. Оцінка сприяє самоаналізу учасників групового процесу, стимулює народження нових ідей, допомагає зрозуміти, наскільки учасники досягли поставленої мети, дає можливість коригувати плани наступних занять. Вправи цього етапу дають учасникам стимул для продовження вдосконалювання необхідних навичок.

Тренінг розрахований на 24 години. При цьому він може проводитися у вигляді таких організаційних форм: протягом 3 днів по 8 годин щодня; 12 занять по 2 години (під час перерви або після робочого дня) бажано не рідше 1-2 разів на тиждень. Вибір організаційної форми визначається конкретними потребами та можливостями організації.

Висновки та перспективи подальших розвідок. В якості найбільш ефективних напрямків роботи в рамках профілактики професійної деформації особистості слідчих СБУ пропонується просвітницька, психодіагностична та тренінгова робота. У рамках проведення просвітницької роботи пропонується проведення лекційних занять, спрямованих на ознайомлення із сутністю, симптоматикою професійної деформації, чинниками, що обумовлюють її виникнення, наслідками та можливими шляхами профілактики. Робота у межах психодіагностичного напрямку передбачає використання методик для діагностики професійно важливих особистісних якостей слідчого, що протидіють професійній деформації або підвищують ризик її виникнення. Основна мета тренінгу – підвищення рівня психологічної культури слідчих, активізація їхніх внутрішніх психологічних ресурсів для активного подолання стресу, формування вмінь самоконтролю та регуляції власної активності, емоційного стану.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробці заходів профілактики професійної деформації в майбутній професійній діяльності у курсантів, що готуються до роботи у Службі безпеки України.

Література

1. Александров Ю.В. Професійна деформація співробітників органів внутрішніх справ і шляхи її корекції: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.06 / Ю.В. Александров. — Х.: НУВС, 2004. — 179 с.
2. Андрієнко О.В. Гендерні особливості деформації особистості співробітника державної кримінально-виконавчої служби України / О.В. Андрієнко // Профілактика професійної деформації персоналу установ виконання покарань: матеріали круглого столу, 9 вересня 2010 року. — Біла церква, 2010. — 56 с.
3. Афанасьєва Н.Є. Детермінанти виникнення та розвитку професійної деформації у працівників аварійно-рятувальних підрозділів ДСНС України / Н.Є. Афанасьєва, Ю.В. Бідило // Проблеми екстремальної та кризової психології. Збірник наукових праць. Вип. 14. Частина IV. — Х.: НУЦЗУ, 2013. — С. 17-25.

4. Віденєєв І.О. Гендерні особливості професійної деформації працівників ОВС / І.О. Віденєєв // Проблеми екстремальної та кризової психології. Збірник наукових праць. Вип.4. — Х.: УЦЗУ, 2008. — С. 34-40.

5. Клименко І.В. Гендерні особливості професійної деформації працівників органів внутрішніх справ України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.06 «Юридична психологія» / І.В. Клименко. — Х., 2013. — 22 с.

6. Макаренко П.В. Особливості соціально-психологічних деструкцій у спільній професійній діяльності працівників ОВС / П.В. Макаренко // Вісник національного університету оборони. Зб. наук. праць. — Вип. 1(27). — К.: НУОУ, 2012. — С. 195-199.

7. Профілактика професійної деформації персоналу установ виконання покарань: тренінгова програма / [Пахомов І.В., Рудницька І.М., Синєбок В.О. та ін.]. — Біла Церква, 2011. — 80 с.

8. Профілактика професійної деформації особистості співробітника органу внутрішніх справ: Методическое пособие / Под общ.ред. В.М. Бурыкина. — М.: ИМЦ ГУК МВД России, 2004. — 144 с.

9. Соколов И.И. Профессиональная деформация личности сотрудников УИС: возникновение, развитие, профилактика: монография / Соколов И.И., Сысоев А.М., Горностаев С.В. — Рязань: АПУ Минюста России, 2005. — 206 с.

10. Старик В. Особливості прояву деформаційних змін фахівців-рятувальників / В. Старик // Вісник КНТЕУ. — 2012. — № 3. — С. 114-123.